

ДИЈАЛЕКТИЧКИ ОДНОС РОМАНТИЧАРСКЕ И КРИТИЧКЕ ШКОЛЕ СРПСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ 19. ВЕКА

Бранко Радовановић*
Епихрија шабачка

Апстракт: У раду ће бити објашњено стање у српској историографији у 19. веку. На једној страни ће бити обрађена романтичарска школа, на челу са Панићелијом Панићом Срећковићем, а на другој – критичка школа, коју је предводио архимандрит Иларион Руварац. Питање расправе и сукоба ових историографских школа темељи се на томе како треба вредновати народно стваралаштво и традицију и на који начин разматрати и прихватити историјске изворе. Из размислажења и полемика романтичара и критичара долази се до многих корисних ствари за српску историографију: издавања извора, штампања значајних историографских књига и студија и стварања једног доброг темеља за развој српске историографије у 20. и 21. веку.

Кључне речи: романтичарска школа, критичка школа, Панићелија Срећковић, Иларион Руварац.

Увод

Модерна српска историографија почиње свој развој од краја 17. века. Поред разних покушаја и жеље да она добије свој јасан правац, ипак остаје у стању малог напретка, чак и одређене стагнације. Овакво стање остаће све до појаве два супротна правца у српској историографији: романтичарски правац и разматрање историјске мисли у оквирима претеране идеје романтизма; и критичко разматрање историје, односно трагања за изворима, њиховом анализом и објављивањем, а

* radovanovicbranko7@gmail.com.

све са циљем да се покаже где је улога и место извора, односно релевантности у историографији. Чврсто везавши своје схватање историје за народну традицију, романтичари су се истакли као заштитници националног идентитета, који су на представнике критичке школе гледали као на оне који разбијају идеју о националној свести српског народа. Критичка школа је, позивајући се на изворе, решила многа „тешка“ питања из националне историје и усмерила даљи развој историографије, а то је био развој кроз објективно разматрање и испитивање историјских извора.

Почети савремене српске историографије

Под модерном српском историографијом подразумевамо употребу извора и литературе, примену одређене историјске критике и разматрање српске средњовековне историографије. Први историчар са којим је почела српска савремена историографија био је гроф Ђорђе Бранковић,¹ чије дело *Хронике*² (1690–1711) обухвата: општу историју до појаве Срба, историју Срба и околних народа, а затим и историју династије Бранковић, да би на крају Бранковић објавио и своје мемоаре. Главна замерка грофу Ђорђу Бранковићу је у томе што код њега нема прегледности и одређене композиције у раду.

После капиталног дела архимандрита Јована Рајића³ *Историја разних словенских народа, особито Бујара, Хрватша и Срба* (1794–1795)⁴

¹ Жеравчић, М. (1976), „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, *Теолошки погледи*, IX, 3, Београд, 180.

² Након Бранковићеве смрти многи су правили изводе из његових *Хроника*. Посебна одушевљеност је била страним писцима на које се Бранковић позивао. Бранковић је посебно наглашавао значај византијских историчара са којима се упознао преко Ханкеове хрестоматије. Cf. Радојчић, Н. (2006), „Проучавање списка Константина VII Порфиrogenита у српској историографији“, *Зборник радова Византолошког института*, 6, Београд, 1–2.

³ Јован Рајић је по образовању био теолог, а не историчар, и писања историје се прихватио јер је осетио да постоји потреба за тим. У својој историјској критици Рајић је имао и неке чудне критеријуме: ако се у хронологији неког догађаја не слажу три извора, он би као истинити прихватио средњи или је често давао предност српском извору над страним, јер је страни, по њему, могао бити злонамеран. Cf. Ђурић, Ђ. (2004), „Рана нововековна српска историографија и формирање грађанске свести код ‘пречанских’ Срба пред Први устанак“, *Култура Јолиса*, I, 1, Нови Сад, 241–242.

⁴ За своју *Историју* Рајић је добио одликовање од руске царице Екатарине II и у каталогу је навео да је користио 64 аутора. Cf. Грбић, Д. (2007), „Јован Рајић. Књижевноисторијски портрет“, *Годишњак Кашеде за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, III, Београд, 99.

може се рећи да српска историографија добија јасне знаке у којем правцу треба да иде.⁵ У првом тому своје *Историје* Рајић описује рану историју словенских племена, али и нека варварска племена. Други део обухвата историју Хрвата и Срба до Маричке битке, тј. до 1371. године. Трећи том се тиче историје између времена кнеза Лазара и Мохачке битке, а четврти том обрађује историју Срба у Аустрији. Рајићево четвортотомно дело је систематично, са добром композицијом. Многи српски извори су по први пут коришћени, као што је нпр. дело Архиепископа Данила. Године 1801. Јован Христијан Енгел ће објавити дело „Србија и Босна“.⁶ *Лейопис Маџице српске*⁷ већ од свог оснивања 1824. почиње да објављује текстове из националне историје: о Косовском боју, Светом Сави, Стефану Немањи и тако даље. Маџица српска је, чак, расписала награду за расправу о Косовском боју, али – нажалост – у том тренутку нико није урадио озбиљнији рад, који би био узет у обзир.

Мање историјске радове писао је и Вук Стефановић Караџић,⁸ али се није усудио да настави Рајићево дело. Међутим, он је преко Копитара настојао да утиче на Леополда Ранкеа да напише модерну српску историју. Леополд Ранке је био професор историје на Берлинском универзитету и залагао се за проучавање оригиналних историјских извора и настојао је да формира објективни историјски став. Леополд Ранке – 1829. године – пише дело *Српска револуција*,⁹ али оно нажалост код Срба не остварује значајнију рецепцију.

У том тренутку било је јасно да модерна српска историографија не може да напредује без истраживања извора. У то време од извора највише су коришћена писма која су објављивали српски листови, а

⁵ Нажалост, Јован Рајић је дуго остао једини плодносни српски историчар. Његови наследници не да нису имали снаге да наставе његово дело, него нису могли да остваре било какав напредак, они су се кретали у оквиру Рајићевог историјског стваралаштва. Сф. Радојчић, Н. (1932), „О историскоме методу Илариона Руварца“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 163.

⁶ Енгелово дело је имало за циљ да сузбије идеју *панславизма* и оно је било извод из Рајићевог дела.

⁷ *Лейопис Маџице српске* јесте књижевни часопис који у континуитету и најдуже излази у Европи. Први уредник *Лейописа Маџице српске* био је Георгије Магашаревић.

⁸ „О духу и смислу историје најмање су расправљали историчари. Није тешко погодити да су се ови због тога тешко одлучивали да изложе своје погледе на дух и смисао историје појединих народа и држава, јер су кроз прошлост најбоље познавали и најтачније осећали сву тежину одговорности овога посла.“ Сф. Радојчић, Н. (1954), „Дух и смисао српске историје“, *Гласник Српске Православне Цркве*, XXXV, 7–9, Београд, 105.

⁹ Дело *Српска револуција* је први пут објављено 1829. у Хамбургу, на немачком језику, а потом су објављена још два допуњена издања: у Берлину 1844, и Лајпцигу 1879.

Гласник друштва српске словесности 1840. године објављује српске повеље. Публиковање писама и повеља није било довољно да би српска модерна историографија кренула напред, тако да је било потребно истраживати архивску грађу и изворне грађе. Овај тежак и значај задатак преузеће тек Иларион Руварац.

Романтичарска школа и њена концепција народне традиције

Романтичарска школа представља струју српске историографије у 19. веку, која је остала дубоко везана за народну традицију и стваралаштво. Главни проблем није у томе што су они прихватили народну традицију као историјски извор, него је проблем у томе што су они народну традицију прихватили безусловно и некритички,¹⁰ прихватајући је као неку датост, а чак и неретко је допуњавајући и фалсификујући, све у циљу да се покаже да је историја нашег народа сачувана у народној традицији и предању. Романтичари, прихватајући народну традицију као историјски извор, истицали су да народна традиција у потпуности осликава догађаје из српске историје, а пошто историја није довољно позната, онда може бити допуњена подацима из народне традиције.

Најпознатији представник романтичарске школе¹¹ српске историографије у 19. веку био је Пантелија Панта Срећковић, који је рођен у сеоској породици¹² у Крчмарима, 1843. године. Завршио је основну школу у родном месту и у манастиру Драча.¹³ По завршетку Београдске богословије наставља школовање на чувеној Духовној академији у Кијеву¹⁴ и на Историјско-филолошком факултету Универзитета у Ки-

¹⁰ Романтичари су сматрали да историју треба прихватити без историјске критике, јер ако се примени метода критике извршиће се атак на народну традицију, а тиме се слаби нација. Cf. Ђирковић, С. (2007), *О историографији и методологији*, Београд, 100.

¹¹ Романтичарски правац у српској историографији се често назива и *историјско-патријстичка школа*.

¹² У свом делу *Детињство*, Панта Срећковић говори да је живео у патријархалној породици, да се бојао оца и да ништа није смео радити без његовог сазнања и одобрења. Cf. Срећковић, П. (1986), *Детињство*, Београд, 28–29.

¹³ Пилиповић, Р. (2012), „Српски богослови на школовању у Русији у другој половини 19. века према оцени руског царског дипломате“, *Годишњак за друштвено историју*, XIX, 2, Београд, 96.

¹⁴ У другој половини 19. века Кијевска духовна академија је била образовни центар где се школовала српска духовна елита. У то време преко седамдесет младих је боравило у Кијевској духовној академији и по повратку у Србију имали су значајну улогу, како црквену, тако и државну. Cf. Пузовић, В. (2012), „Завршни ра-

јеву. Године 1859. постављен је на дужност професора опште историје на београдском Лицеју. Како ће се временом Лицеј преименовати у Велику школу, Пантелија Срећковић ће постати професор на Катедри за српску историју и ту ће остати до 1894. године. Будући да је био веома близак Обреновићима, постао је један од првих чланова Српског ученог друштва које ће касније прерасти у Српску краљевску академију.¹⁵ Упокојио се 1903. у Београду.

Пантелија Срећковић, као главни представник историографског романтизма у Србији, у свом историографском приступу предност је дао традицији и патриотизму, притом одлучно одбацивши критику и потребу за изворима. Панта Срећковић је наглашавајући народну традицију у први план ставио жељу да очува националну свест код српског народа, која је нарочито била утемељена на Косовском боју и другим догађајима из српске историје који су били уздигнути на пиједестал. Најпознатији рад¹⁶ Пантелије Срећковића је *Историја српског народа од 600–1367, I–II* (1884, 1888).

Други најпознатији и најзначајнији представник романтичара био је Милош С. Милојевић, рођен у свештеничкој породици у Црној Бари.¹⁷ По завршетку Гимназије у Београду наставио је школовање на Универзитету у Москви. По повратку из Русије обављао је дужност професора и директора неколико школа у Лесковцу и Београду. На предлог Милоша Милојевића, Митрополит Михаило 1873. оснива при Београдској богословији друго одељење или тзв. Страначку богословију¹⁸ и њу ставља под руководство Милојевића. Био

дови Срба на Кијевској духовној академији (1869–1889)“, *Српска теологија у двадесетом веку* (ур. Б. Шијаковић), 12, Београд, 152.

¹⁵ Пантелија Срећковић је редовни члан Српског друштва словесности постао 1862. Члан Српског ученог друштва постао је 1864. године, а 1883–1884. обављао је дужност секретара Одсека друштвених наука Српског ученог друштва. Што се тиче Српске краљевске академије, секретар Академије друштвених наука био је 1890; 1898–1899. Сф. Станић, М. (2005), „Реаговања на именовање Пантелије Срећковића за академика“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача – Београд, 62.

¹⁶ За детаљну библиографију Пантелије Срећковића: Андрејић, Ж. (2005), „Прилог за библиографију академика Пантелије Срећковића“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача–Београд, 19–24.

¹⁷ *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Краљевске академије (1841–1897)* (2007), (ур. Никша Стипчевић), Београд, 200.

¹⁸ У Страначкој богословији су се школовали младићи из крајева који су били под Турцима. Циљ овог одељења био је да спреми свештенике и учитеље који ће деловати у неослобођеним српским крајевима и ширити националну свест особито у ратовима за ослобођење (1876–1878). Сф. Слијепчевић, Ђ. (2002), *Историја Српске Православне Цркве II*, Београд, 245.

је редовни члан Српског ученог друштва. Упокојио се 1897. године у Београду. Милојевић је био претерано патриотски настројен и то ће пресудно утицати на његове историјске радове у којима ће неретко износити и измишљене чињенице и догађаје, а све са циљем да утиче на буђење националне свести. Најпознатија Милојевићева дела су: *Пушхоис дела Праве (Сшаре) Србије* из 1872. године и *Песме и обичаји укујној народа срјској*.

Методологија критичке школе

Критичка школа је сматрала да се у проучавању историје мора кренути од архивске грађе и извора и да је изван њих немогуће тражити основу историје. Један од главних проблема српске историографије у 19. веку јесте наглашавање народне традиције као историјског извора. Овоме се успротивио још Јован Рајић, а његове тежње наставиће и Иларион Руварац, настојећи да разложи и схвати шта се може из народне традиције користити као историјски извор. Утицај на критичку школу српске историографије у 19. веку имао је Леополд Ранке. Ранке је кретао од извора „прве руке“ и разматрајући њих долазио је до изузетних историографских резултата. Најважнији представник критичке школе био је архимандрит Иларион Руварац, а уз њега морамо поменути још и Стојана Новаковића¹⁹ и Љубомира Ковачевића.²⁰

Биографске податке најистакнутијег представника критичке школе, Илариона Руварца, налазимо у делу „Аутобиографија архимандрита И. Руварца“.²¹ Јован Руварац је рођен у Сремској Митровици, 1832. године. Одрастао је у Старом Сланкамену и Старим Бановцима. После шесторазредне Гимназије у Сремским Карловцима уписује и завршава Правни факултет у Бечу.²² По повратку из Беча уписује Карловачку

¹⁹ Општа је оцена да је Стојан Новаковић (1842–1915) припадао умереној струји критичке школе. Говорећи о улози и значају националне историје, он говори о одређеној корелативности историје и традиције на истом послу. Сф. Сувајџић, Б. (2007), *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд, 246.

²⁰ Љубомир Ковачевић (1848–1918) је професор Велике школе постао 1894. године. Био је два пута министар просвете, а 1887. је изабран за академика. Сф. Андрејић, Ж. (2005), „Пантелија Срећковић и Иларион Руварац“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача–Београд, 143.

²¹ „Аутобиографија архимандрита И. Руварца“ (1932), *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 1–2.

²² О Руварчевом боравку на Правном факултету говори његов студентски досије који је тамо сачуван и у њему се каже да је он тамо боравио од 1852. до 1856. године. Сф. Пурковић, М. (1932), „Иларион Руварац на бечком универзитету“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 1–2.

богословију. Године 1861. у манастиру Крушедол прима монашки по-стриг и добија монашко име Иларион и бива постављен за придворног монаха у Патријаршијском двору. Ту ће се у богатој Патријаршијској библиотеци развити његова љубав према историји, коју му је још у Карловачкој гимназији усадио Јаков Генчић.

Прошавши кроз све монашке чинове 1874. године постаје архи-мандрит гретешки, а 1875. бива постављен за ректора Карловачке богословије.²³ На функцији ректора остаће до 1882. године, када ће бити разрешен дужности и послат у манастир Гргетег, где ће остати до своје смрти 1905. године. На седници Синода у Срему 1886. године, једногласно је био изабран за Епископа вршачког. Патријарх Герман Анђелић известио је цара Фрању Јосифа о обављеном избору. Цар је прихватио и потврдио избор Руварца за Епископа вршачког, али Руварац одбија епископски чин и изјављује да то чини због превелике љубави према науци и тако следује архимандриту Јовану Рајићу, који је такође одбио епископски чин и посветио се науци.²⁴ Године 1888. био је изабран за члана Српске краљевске академије и том приликом је у свом писму председништву академије изјавио: „...да ја толику почаст и толико одликовање од Српске краљевске академије својим дојакошњим ситничарским радом нисам заслужио, но да се при том избору призрело на моју добру вољу и тежњу за истином, и да је само то призрење могло пратећи и решити избор мој за члана Српске краљевске академије.“²⁵ Упокојио се у манастиру Гргетег 1905. године.

Свестан да се у српској историографији педесет година све врти у круг, Иларион Руварац, већ у 24. години – дакле, 1856. године – објављује „Преглед домаћих извора старе српске повеснице“, у новосадској *Седмици*.²⁶ Иларион је у то време доста читао Леополда Ранкеа, историчара који је најбоље схватао значај извора. Говорећи о некритичком стању у српској историографији, истиче да се готово један

риској грушћва у Новом Саду, V, 2, Нови Сад, 295.

²³ О стању у Карловачкој богословији за време ректорства Рувараца, детаљније: Вуковић, С. (1997), „Карловачка богословија за време ректорства Илариона Руварца“, *Браћа Руварац у српској историографији и култури* (ур. Ч. Попов), Нови Сад – Сремска Митровица, 141–158.

²⁴ Ивић, А. (1932), „Иларионова одрека владичанског достојанства“, *Гласник Историјској грушћва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 285–286.

²⁵ „Писмо Илариона Руварца Академији приликом избора за члана“ (1932), *Гласник Историјској грушћва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад, 295–296.

²⁶ „Преглед домаћих извора старе српске повеснице“ и „Прилог к испитивању српских јуначких песама“ штампани су заједно и објављени поново 1884, у Новом Саду, под називом *Две сџуденџске расправе*.

век српска историографија задовољава некритичким цитирањем Рајићевог дела и то без жеље за тражењем извора и њиховим преиспитивањем.²⁷ Руварац је нагласио значај извора и указао да треба знати прочитати и утврдити врсту извора. Изворе је поделио на документе и писце. Документа су била: хрисовуље, писма, натписи и њима је он посвећивао велику важност. Летописе је посматрао као дела непознатих писаца и у том контексту је схватио и *Барски родослов* (Попа Дукљанина). Касније је тврдио да су летописи настајали од више аутора и то не пре 15. века. Код писаца²⁸ се морало постављати питање: да ли су знали истину и да ли су желели да кажу истину? У свом прегледу он прави и разлику између страних и српских извора.

Друго значајно Руварчево дело, које се бави изворима, излазило је у периоду 1857–1858. у *Седмици*, а под називом „Прилог к испитивању српских јуначких песама“. Руварац први пут у нашој историографији користи резултате и методе немачке митолошке школе.²⁹ Говорећи о српској јуначкој поезији, он истиче да је њен фундамент мит, а не историја. У првом делу „Прилога“ обрађује митске елементе у песмама и долази до закључка да је митска материја у јуначким песмама у целости и у крупним цртама видљива, а историјска материја се само у малим деловима задржала.³⁰ У другом делу, често позивајући се на Мавра Орбина и *Троношки родослов*, настоји да укаже на историјске елементе у јуначким песмама и упоређује српске песме са песмама других словенских народа. Године 1867. објављује „Житије краља Уроша од патријарха Пајсија“ и из њега избацује летописне белешке и историјске податке који нису никако могли бити тачни, а у *Бесеги* 1868. и 1869. објављује већи број докумената из 18. века.

Бавећи се изворима, Иларион Руварац је дошао до читавог низа догађаја из историје Србије, Црне Горе, Босне и Византије које је требало објаснити. Тако он објављује радове: „Двије босанске краљице“,³¹ „Бановање Твртка бана (1333–1377)“,³² 1894. године. У делу *Монше-*

²⁷ Сувајцић, Б., *Иларион Руварац и народна књижевност*, 58.

²⁸ Када говори о изворима, Руварац говори о подели на: 1. непосредне, првотне-посредничке изворе; 2. посредне, одведене изворе. Говорећи о посредним изворима, он каже: „Историчка дела познијих времена, којих су писци употребили изворе прве врсте, и која у толико засад, док се ови последњи не нађу, место њино заступају.“ Сф. Руварац И. (1884), *Две студеншке расправе*, Нови Сад, 11.

²⁹ Сувајцић, Б., *Иларион Руварац и народна књижевност*, 61.

³⁰ Руварац И., *Две студеншке расправе*, 25–26.

³¹ Руварац, И. (1893), „Двије босанске краљице“, *Гласник Земаљској музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево, 467–477; 565–574.

³² Руварац, И. (1894), „Бановање Твртка бана (1353–1377)“ *Гласник Земаљској музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево, 225–240.

неїрина³³ побија тврдњу да су црногорска племена била независна од османског царства и износи тврдњу да су и она била потчињена. Дело *О њећким њаїријарсима од Макарија до Арсенија III*³⁴ објављује 1888. године, а рад *О хумским еїскоїима и херцеїовачким миїроїолиїи-ма*³⁵ објављује 1901 године.

Полемика две школе о „тешким“ питањима из националне историје

Када говоримо о дијалектичкој полемици између две историографске школе, морамо истаћи да се она види кроз сукоб два главна представника: Илариона Руварца и Пантелије Срећковића. У полемику ће се укључивати и други представници ових школа, али са мањим интензитетом и често подржавајући једног од два вожда супротстављених праваца. Сукоб архимандрита Илариона Руварца са Пантом Срећковићем почиње после Руварчеве расправе из 1879. под називом „Хронолошка питања о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша“. Руварац долази до закључка да краљ Вукашин није могао да убије цара Уроша, јер је Вукашин погинуо у Маричкој бици.³⁶ Овакав закључак Панта Срећковић назива атаком на народну традицију и закључује: „Онај општи појам о нашој прошлости, који се храни у народним песмама и у народу, и који га одушевљава у борби за народност, почиње да оскудева, јер се све мање чују гусле, па зато и треба израдом наше историје и читањем исте и учењем у школама, да се надокнади знање о отачаственој историји у нашем народу.“³⁷

Поводом петстогодишњице Косовског боја, Иларион Руварац објављује студију „О кнезу Лазару“.³⁸ Питање Косовског боја је би-

³³ Руварац, И. (1897), *Монїснеїрина*, Сремски Карловци.

³⁴ Руварац, И. (1888), *О њећким њаїријарсима од Макарија до Арсенија III*, Задар.

³⁵ Руварац, И. (1901), *О хумским еїскоїима и херцеїовачким миїроїолиїи-ма*, Мостар.

³⁶ Руварац у свом раду поставља два питања: 1. Које године, месеца и дана је краљ Вукашин погинуо? 2. Које године, месеца и дана је цар Урош окончао свој живот? Он каже да му није крајњи циљ да докаже тачно време смрти цара Уроша (будући да постоји одређени консензус о времену погибије краља Вукашина) већ да „подстакне друге, нарочито млађу браћу на подвиг и победу“. Cf. Руварац, И. (1934), „Хронолошка расправа о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша“, *Зборник Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд, 70–71.

³⁷ Срећковић, П. (1881), *Краљ Вукашин убио цара Уроша*, Београд, 1.

³⁸ Студија је штампана у Стражилову током 1887. и 1888, а потом се појављује обједињена 1888. године, али на самој почетној страни студије стоји да је то 1887. година, а то је штампарска грешка.

ло јако осетљиво и уверења о Косовској бици су сматрани за нешто непроменљиво. У свом раду, анализирајући детаљно кнежев живот, Руварац долази до два главна закључка, и то да Лазар није никада био цар,³⁹ него кнез и да Вук Бранковић није издајник. Он побија Шафарикову, Енгелову и Мајковљеву тврдњу по којој је кнез Лазар успео да скине клетву са Патријаршије и „да се венчао на царство“. Ови историчари су се позивали на Рајићеве речи: „Ово Лазарево венчање на царство и подизање патријарха Јефрема на престо српске цркве прикључи се у години 1376. као што сви наши историци веле.“⁴⁰ Рајић, као и гроф Ђорђе Бранковић, говорећи о крунисању Лазара, позива се на *Живош краљева и архиепископа српских* од Архиепископа Данила. Међутим, Данило говори о постављању Јефрема за Патријарха, али ни на једном месту не говори о крунисању Лазара за цара. Из повеља и списа се јасно види да се кнез Лазар никада није потписивао као цар, већ као кнез и да је то остао до своје смрти 1389. године – потписујући се као „самодржавни кнез Лазар, господин Србљем и Подунављу“.⁴¹

Љубомир Ковачевић се веома активно укључио у разматрање питања око издаје Вука Бранковића. Он пише научну студију „Вук Бранковић“ и поткрепљује тврдње Руварца да Вук Бранковић није издајник. Стојан Новаковић ће написати једно писмо, адресовано на Љубомира Ковачевића, где ће подржати његову студију и доказе против издајства Бранковића.⁴² Романтичари су сматрали да се овим руши ауторитет народне епске традиције и да се тако покушава уздрмати бит српског националног бића.

Панта Срећковић ће објавити два тома *Историје српског народа*, 1884. и 1888. године, а детаљном анализом Руварац ће показати да Срећковић не познаје неке основне историјске чињенице, изворе и језик. У коначном суду о Срећковићевој историји Руварац каже: „Од човека који о историјској критици ни појма нема, но се према разноврсним изворима односи онако безазлено као и свако дете и прости народ; и напослетку од човека Србина, претераног патриоте, у кога

³⁹ Усвајајући летописну белешку из 1372. године, Руварац прихвата да је кнез Лазар примио „начелство српско“, али истиче јасан закључак да после Урошеве смрти неће бити цара све до турског цара. Cf. Руварац, И. (1888), *О кнезу Лазару*, Нови Сад, 98.

⁴⁰ Рајић, Ј. (2003), *Историја словенских народа. Немањићи; Мрњавчевићи и Грбљановићи; Бранковићи*, Београд, 320–321.

⁴¹ Сувајцић, Б., *Иларион Руварац и народна књижевност*, 300.

⁴² Жеравчић, М., „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, 193.

је јаче чувство и жеља од ума и разума.⁴³ Срећковић није могао адекватно одговорити на овакве оптужбе и 1893. године одлази у пензију. На његово место у Великој школи доћи ће Љубомир Ковачевић, ученик Срећковићев, али следбеник Руварчев.

Руварац је полемисао и са Милошем С. Милојевићем, који и није био историчар већ, пре би се могло рећи, национални радник, који је желео да сузбије пропаганду Бугара у Старој Србији. Руварац је оштро критиковао Милојевића у свом делу „О раду Милоша С. Милојевића“ 1873. године. Повод за критику је био рад „Правила Свете Петке Параскеве српске“, у којем Милојевић говори о српском пореклу ове светитељке. Он је о Милојевићу подругљиво рекао: „И таквог шарлатана изабрало је Српско учено друштво у Београду за свога члана, потпомаже га и даје ‘створовима’ његовим места у свом Гласнику! Ваистину то је колико смешно толико и жалосно!“⁴⁴ Милојевић није имао аргумената против Руварца и називао га је бугарофилом и издајником,⁴⁵ јер осим претераног национализма, Милош Милојевић, није свој историографски рад успео темељно и научно да утврди.

Закључак

Стање у српској историографији у 19. веку посматра се кроз сукоб две историографске школе. Кроз само разматрање фундамената од којих су полазиле обе школе, и из њихових полемичких радова, долази се до закључка да је победу однела критичка школа, односно Руварац као главни представник. Постоје данас одређене тенденције да се нагласи значај и изврши одређена рехабилитација Пантелије Срећковића, који је, после своје смрти, био маргинализован, а самим тим и његово целокупно историографско дело је запостављено и заборављено. Општа оцена је да је Руварац има пресудни утицај на даљи развој српске историографије. Изучавајући изворе и критички их разматрајући он је показао где треба тражити тачност и истину. Створио је један нов критички правац у српској историографији, који ће прихватити његови следбеници: Љубомир Ковачевић, Јован Радонић, Јован Н. Томић и други.

⁴³ Руварац, И., „Прелаз с приказа на критику“, *Зборник радова Илариона Руварца*, 158.

⁴⁴ Руварац, И. (1873), „О раду Милоша Милојевића“, *Лешојис Машице српске*, 115, Нови Сад, 178.

⁴⁵ Милутиновић, К. (1990), „Иларион Руварац и Милош С. Милојевић“, *Манастир Грешет. Прилози монографији*, Нови Сад, 196.

Библиографија

Извори:

„Аутобиографија архимандрита И. Руварца“ (1932), *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад.

„Писмо Илариона Руварца Академији приликом избора за члана“ (1932), *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад.

Руварац, И. (1884), *Две студентске расправе*, Нови Сад.

Руварац, И. (1893), „Двије босанске краљице“, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево.

Руварац, И. (1894), „Бановање Твртка бана (1353–1377)“, *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, V, Сарајево.

Руварац, И. (1897), *Монџенејрина*, Сремски Карловци.

Руварац, И. (1888), *О њећким њаџријарсима од Макарија до Арсенија III*, Задар.

Руварац, И. (1901), *О хумским епископима и херцеговачким митрополијима*, Мостар.

Руварац, И. (1934), „Хронолошка расправа о времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша“, *Зборник Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд.

Руварац, И. (1888), *О кнезу Лазару*, Нови Сад.

Руварац, И. (1873), „О раду Милоша Милојевића“, *Летопис Матице српске*, 115, Нови Сад.

Руварац, И. (1934), „Прелаз с приказа на критику“, *Зборник радова Илариона Руварца* (ур. Н. Радојчић), Београд.

Срећковић, П. (1986), *Дешинство*, Београд.

Срећковић, П. (1881), *Краљ Вукашин убио цара Уроша*, Београд.

Студије:

Андрејић, Ж. (2005), „Прилог за библиографију академика Пантелије Срећковића“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача–Београд.

Андрејић, Ж. (2005), „Пантелија Срећковић и Иларион Руварац“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача–Београд.

Вуковић, С. (1997), „Карловачка богословија за време ректорства Илариона Руварца“, *Браћа Руварац у српској историографији и култури* (ур. Ч. Попов), Нови Сад – Сремска Митровица.

Грбић, Д. (2007), „Јован Рајић. Књижевноисторијски портрет“, *Годишњак Кашедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, III, Београд.

Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности,

Српској ученој друштва и Краљевске академије (1841–1897), (ур. Никша Стипчевић), (2007), Београд.

Ђурић, Ђ. (2004), „Рана нововековна српска историографија и формирање грађанске свести код ‘пречанских’ Срба пред Први устанак“, *Култура Јолиса*, I, 1, Нови Сад.

Жеравчић, М. (1976), „Архимандрит Иларион Руварац и његов значај на проучавању политичке и културне историје Срба“, *Теолошки јолиди*, IX, 3, Београд.

Ивић, А. (1932), „Иларионова одрека владичанског достојанства“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад.

Милутиновић, К. (1990), „Иларион Руварац и Милош С. Милојевић“, *Манастир Грешет. Прилози монографији*, Нови Сад.

Пилиповић, Р. (2012), „Српски богослови на школовању у Русији у другој половини 19. века према оцени руског царског дипломате“, *Годишњак за друштвену историју*, XIX, 2, Београд.

Пузовић, В. (2012), „Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869–1889)“, *Српска теологија у двадесетом веку* (ур. Б. Шијаковић), 12, Београд.

Пурковић, М. (1932), „Иларион Руварац на бечком универзитету“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад.

Радојчић, Н. (1954), „Дух и смисао српске историје“, *Гласник Српске Православне Цркве*, XXXV, 7–9, Београд.

Радојчић, Н. (1960), „Проучавање списка Константина VII Порфирогенита у српској историографији“, *Зборник радова Византолошког института*, 6, Београд.

Радојчић, Н. (1932), „О историскоме методу Илариона Руварца“, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 2, Нови Сад.

Рајић, Ј. (2003), *Историја словенских народа. Немањићи; Мрњавчевићи и Грбљановићи; Бранковићи*, Београд.

Слијепчевић, Ђ. (2002), *Историја Српске Православне Цркве II*, Београд.

Сувајчић, Б. (2007), *Иларион Руварац и народна књижевност*, Београд.

Станић, М. (2005), „Реаговања на именовање Пантелије Срећковића за академика“, *Зборник Академик Пантелија Срећковић* (ур. Ж. Андрејић), Рача–Београд.

Ђирковић, С. (2007), *О историографији и методологији*, Београд.

Примљено: 20. 7. 2015.
Исправљено: 28. 7. 2015.
Одобрено: 10. 8. 2015.

DIALECTICAL RELATION BETWEEN ROMANTIC AND CRITICAL SCHOOL IN SERBIAN HISTORIOGRAPHY IN 19TH CENTURY

Branko Radovanović

Diocese of Šabac

***Summary:** This study aims to present circumstances in Serbian historiography in 19th c. In this period were two movements among Serbian historians. The first, under influence of Romanticism, leading by Pantelija Panta Srećković, and the other one, based on historical criticism, with archimandrite Ilarion Ruvarac as a main proponent. The matter of discussions and controversies among these historiography movements was in different views on validity of folklore and tradition for historiography, and disagreement about reception and critique of historical sources. We find that these discordance and disputes brought forth a lot of significant stuffs for Serbian historiography: publishing sources, printing of major history books and studies and forming a solid basis for Serbian historiography in 20th and 21st century.*

***Key words:** Romantic school, critical school, Pantelija Srećković, Ilarion Ruvarac.*